

'Te droog of te nat, 't is altijd wat'

Hoe tien Nederlanders hun leven aanpassen aan het water

Het klimaat verandert, het weer wordt grilliger. Als we Nederland daartegen bestand willen maken, moet water weer een zaak van iedereen worden. Nieuwe technieken voor landbouw, stadsinrichting en waterhuishouding kunnen uitkomst bieden. Maar een deel van het antwoord vinden we dichterbij huis. Nederlanders leven immers al eeuwen met water; overstromingen, wateroverlast en droogte zijn van alle tijden. Hoe gingen we daar tot nu toe mee om? In dit boekje vertellen tien Nederlanders, die wateroverlast of droogte aan den lijve ondervonden, over hun ervaringen.

Ministerie van Verkeer en Waterstaat

'Nederlanders herontdekken leven met water'. Dat is een van de thema's uit de Watervisie die het kabinet in het najaar van 2007 heeft vastgesteld. De visie geeft aan hoe het waterbeleid zich moet ontwikkelen om Nederland op lange termijn klimaatbestendig te houden. Dat vereist onder meer inzet op bewustwording, communicatie en educatie. Dit boekje, dat is geschreven in opdracht van DG Water van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat, draagt daaraan bij. De Watervisie is te downloaden op www.waterkoers.nl.

Ook het Programma Adaptatie Ruimte en Klimaat (ARK) heeft als doel de inrichting van Nederland bestand te maken tegen klimaatverandering. Het ministerie van Verkeer en Waterstaat werkt hierin samen met het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), het ministerie van Economische Zaken (EZ), het Interprovinciaal Overleg (IPO), de Unie van Waterschappen (UvW) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). De betrokken overheden onderzoeken welke mogelijkheden er zijn voor verschillende sectoren, zoals waterbeheer, ruimtelijke ordening, landbouw, energie en transport, natuur en gezondheid. Meer informatie over ARK is te vinden op www.programmaark.nl.

Colofon

Begeleiding: Rijkswaterstaat Waterdienst, Matthijs Lemans en Leonie Bolwidt
Tekst en interviews: Renske Postma, info@metanderewoorden.info
Grafisch ontwerp: Studio Kaap, Arnhem
Fotografie: Fotostudio Alain Baars, Arnhem
Druk: Roos en Roos, Arnhem

Inhoud

Kan Nederland zich aanpassen aan klimaatverandering?	3
Piet Laan (1936) , voormalig melkveehouder	5
Wim Ouwerkerk (1947) , hoofd werkplaatsen Van Oord	8
Cees van Soest (1943) , oud-werknemer Waterschap De Dommel	11
Van Rijn senior (1932) en Van Rijn junior (1961) , directeuren scheepsmotorenbedrijf Dolderman bv	14
Astrid Penders (1965) , medewerkster gehandicaptenzorg	17
Peter Schols (1953) , leraar Duits	20
Hendrik Scheffer (1933) , voormalig melkveehouder	23
Kees Helderma (1951) , voormalig kweker en fotograaf	26
Mevrouw Uenk (1934) , huisvrouw	29
Harm Piek (1947) , ecooloog Natuurmonumenten	32
Leven met te veel en te weinig water	35

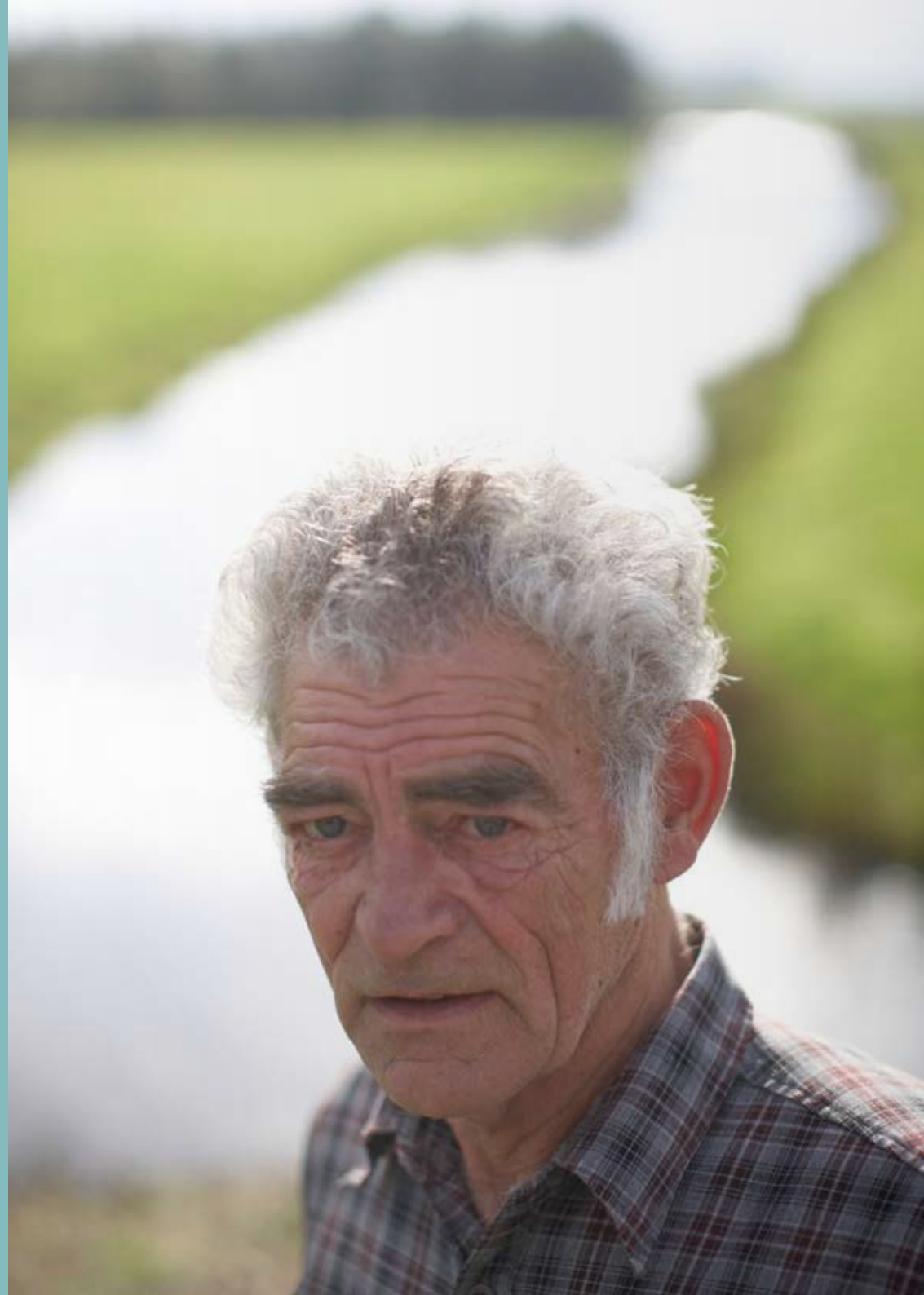
Kan Nederland zich aanpassen aan klimaatverandering

Die vraag stelde de Tweede Kamer enkele jaren geleden aan de regering. Want dat het klimaat verandert, daar twijfelt vrijwel niemand meer aan. De zeespiegel stijgt. En we kunnen ons voorbereiden op stevige buien, zo beloven de klimaatdeskundigen, ook in de zomer. Rivieren, beken en sloten zullen vaker tot aan het randje staan. Maar ook zullen er lange perioden zijn waarin onze tuinen en gewassen snakken naar water omdat er geen spatje regen valt. Juist in het waterrijke Nederland zullen de gevolgen zich onmiddellijk laten gelden.

Wat kan Nederland doen om te leven met meer water en met minder water? Nieuwe technieken voor landbouw, stadsinrichting en waterhuishouding kunnen uitkomst bieden. Maar een deel van het antwoord vinden we dichterbij huis. Nederlanders leven immers al eeuwen met water; overstromingen, wateroverlast en droogte zijn van alle tijden. Hoe gingen we daar tot nu toe mee om?

Tien Nederlanders, die wateroverlast of droogte aan den lijve ondervonden, kijken terug naar deze gebeurtenissen. Ze vertellen hoe ze met

eenvoudige middelen de schade beperkten en het leven door lieten gaan. Twee boeren, twee ondernemers, twee huisvrouwen, een tuinder, een hulpverlener, een natuurbeheerder en een medewerker van een waterschap laten zien wat leven met water in de praktijk betekent. Ze komen uit alle hoeken van het land, van Friesland tot Limburg, van Zuid-Holland tot Overijssel. Leven met water speelt overal in Nederland.

‘Discussies over het waterpeil bestaan al zo lang er boeren zijn’

6

‘Ik houd van dit land’, zegt Piet en het komt uit de grond van zijn hart. Hij knikt naar buiten, naar het veenweidegebied rond het Noord-Hollandse lintdorp Middellie. Vijftig jaar lang graasden daar zijn melkkoeien. Verderop bouwde Jan Adriaansz. Leeghwater in 1612 een flinke dijk om een groot meer, de Beemster. Hij groef er sloten en vaarten in en maalde de polder met windmolens droog. Vierhonderd jaar later spreekt Piet Laan nog steeds over ‘dat nieuwe land’, in tegenstelling tot ‘het oude land’ rond Middellie. ‘Het oude land heeft van oudsher meer last van water en droogte dan het nieuwe land. De verschillen in grondsoort en watersysteem zijn nog steeds merkbaar.’

Piet herinnert zich dat de boezems, de belangrijkste afwateringsvaarten, na een natte nazomer vaak helemaal vol stonden met water uit de polders. Het water uit de oude veenweidegebieden kon er dan niet meer bij en de brede sloten liepen over. ‘Dat was wel makkelijk voor het varen, want veel lokaal verkeer ging toen over het water. Maar vee kun je niet op drassige grond laten lopen.’ Zijn koeien gingen noodgedwongen de stal in, al was dat voor de melkproductie niet zo goed. ‘Ze krijgen in de stal meer droogvoer en zijn van streek, dus geven ze minder melk.’ Na een weekje was de wateroverlast meestal voorbij en kon het vee de wei weer in. Achteraf kreeg de machinist van de gemalen meestal het verwijt dat hij eerder met malen had moeten beginnen. ‘Maar ja, achteraf kijk je de koe in z’n kont’, merkt Piet nuchter op. Water in huis heeft hij nooit gehad. ‘De meeste boerderijen in het oude land staan wat hoger. De boerderij waar ik ben opgegroeid, hier verderop in het dorp, staat op een eeuwenoude veenterp. De kelder voor groente en fruit werd wel eens nat, maar het water kwam nooit het woonhuis in.’ Sinds de jaren zeventig pompen twee grote gemalen al het overtollige water uit Noord-Holland naar de Noordzee en het IJsselmeer. Problemen met wateroverlast zijn sindsdien verleden tijd.

Droogte kan nog steeds lastige situaties opleveren. Van zijn vader weet Piet dat er rond 1920 een heel droge zomer was. ‘Het IJsselmeer was toen nog Zuiderzee en het water in de sloten werd die zomer steeds zouter. Voor de koeien was het niet te drinken! Mijn vader groef een gat van meer dan vier meter diep om het grondwater onder de klei te bereiken. Daar haalde hij met emmertjes zoet water uit.’ Sinds de Zuiderzee is afgesloten, kan er geen zout meer in de sloten komen. Maar ook het bedrijf van Piet heeft in latere jaren last gehad van droogte. ‘Als veengebieden uitdrogen, zakt de bodem in. Dat herstelt zich nooit meer’, legt Piet uit. ‘Zo zijn in de loop van jaren holle weilanden ontstaan: de slootkanten blijven op niveau maar het middendeel wordt steeds lager.’ Eind jaren vijftig was het zo droog dat er scheuren van wel dertig centimeter diep in het land ontstonden. De grond werd hard en was niet meer te bewerken. ‘Ik heb een frees laten komen om de grond weer los te maken. Dat heeft wel geholpen, maar het land is daarna nog sneller ingezakt.’ In de beruchte droge zomer van 1976 heeft Piet het anders aangepakt. ‘Die keer heb ik het land gespreeid, met de wormpomp van de mestwagen. Nachten heb ik op het land geslapen, want ik moest de tractor met de sproei-installatie steeds een eindje verder rijden. In de jaren tachtig heb ik het nog grondiger aangepakt, door met een waterpomp enkele percelen helemaal onder water te zetten. Dat gaat met die holle weilanden heel makkelijk en het heeft uitstekend geholpen. Maar het was wel een risico, want als het weer zou omslaan, zou ik meteen wateroverlast hebben.’

Het waterschap heeft het plan om waterbergingsgebieden aan te wijzen en daar overtollig regenwater te parkeren in geval van wateroverlast. Piet verwacht dat dat niet nodig is: de grote pompen kunnen het water tegenwoordig snel genoeg afvoeren. Maar voor de natuur ziet hij wel een voordeel. ‘Als we ‘s zomers water uit het IJsselmeer inlaten, verandert de begroeiing langs de oevers. Dat is toch ander water. Met zo’n waterbergingsgebied kun je het gebiedseigen water vasthouden en later weer gebruiken, dat is beter voor de natuur.’

Over de klimaatveranderingen is Piet somber. ‘We gebruiken veel te veel fossiele brandstoffen, er wordt ook zo veel geproduceerd wat helemaal niet nodig is! De mensheid parasiteert op de aarde, dat zal onomkeerbare veranderingen teweeg brengen. Maar ja’, voegt hij er verklarend aan toe, ‘ik ben doopsgezind en nogal sober.’ Toch ziet hij voor het boerenbedrijf in het veenweidegebied wel toekomst. ‘Voorlopig kunnen we het teveel aan water wegpompen, dat houden we nog een hele tijd vol. En als het moet, pompen we zelfs het IJsselmeerwater naar de Waddenzee. Dat kost een paar centen, maar dat moeten Nederlanders voor droge voeten wel over hebben. En de boeren redden zich wel, die vinden altijd een oplossing voor een probleem. Zolang de overheid hen tenminste niet met te veel regels opzadelt!’

7

8 Wim Ouwerkerk (1947), hoofd werkplaatsen Van Oord
Zuilichem, Gelderland

‘Mensen beseffen niet hoe krachtig het water is’

9 Wim Ouwerkerk groeide op in de Biesbosch en maakte daar als zevenjarige de overstroming van 1953 mee. Dat heeft grote indruk gemaakt. ‘De dijk bij ons huis was weggespoeld. Toen we terugkwamen, zag ik honderden dode beesten in het water drijven. En bij de burens lag een losgeslagen schip tegen voordeur. Die beelden zag ik daarna steeds terug als het stormde.’

Ook op zijn werk bij baggerbedrijf Van Oord houdt Wim voortdurend het water in de gaten. De werkplaats ligt in de uiterwaard van de Waal, waar vroeger een steenfabriek heeft gestaan. Op de achtergrond torent de kerk van Zuilichem hoog boven de dijk uit. Naast het kleine kantoor liggen buizen in verschillende maten en kleuren opgestapeld. Met vrachtwagens en schepen reizen ze vanaf deze opslagplaats naar baggerwerken in alle hoeken van Europa.

Wim laat een map zien met lange lijsten handgeschreven cijfers. ‘Waterstanden langs de Rijn. Nu staan ze op internet, maar vroeger werden ze op de radio voorgelezen. Als het bij Keulen acht meter hoog staat, is de kans groot dat wij drie dagen later hoogwater krijgen.’ Dertig jaar ervaring hebben van hem een rivierdeskundige gemaakt. Door de waterstanden bij Keulen te combineren met de afvoeren van grote zijrivieren in Duitsland, de waterstanden op de Noordzee en de weersberichten, kan hij nauwkeurig voorspellen hoe hoog het water bij het terrein van Van Oord komt te staan. ‘En als je uit de Biesbosch komt, voel je gewoon aan de onrust in je lijf of er hoogwater op komst is.’

‘Een paar jaar geleden hebben we van Rijkswaterstaat toestemming gekregen om de toegangsweg vanaf de dijk te verhogen. Voor die tijd lag de weg veel lager en stond hij regelmatig onder water.’ Zodra Wim dat aan zag komen, begon het bedrijf voorbereidingen te treffen. ‘We brachten alvast zo veel mogelijk materialen naar

de dijk, zodat belangrijke transporten door konden gaan. Het motorbootje werd 'van stal' gehaald om het personeel van en naar de wal te brengen. Want als het water over de weg stroomde, lag dit terrein als een eiland in de kolkende rivier.' Op foto's laat Wim zien hoe hij de vangrail langs de toegangsweg in een handomdraai ombouwde tot een smalle loopbrug. Als de vrachtwagens het terrein niet opkonden en ook de loskade onbereikbaar werd voor schepen, was er soms weken nauwelijks aan- en afvoer van buizen mogelijk.

Op 1 februari 1995 bereikte het water een peil van 16 meter 68. 'Allerhoogste ooit' staat met rood op de lijst geschreven. 'Het is goed dat veel mensen toen geëvacueerd zijn. Als de wind was opgestoken, zou er een ramp gebeurd zijn. Mensen beseffen niet hoeveel kracht het water heeft.' Ook de werknemers van Van Oord moesten het terrein verlaten. 'Het bedrijf ontsloeg alle werknemers en we kregen loon uit een noodfonds. Want als het mis zou gaan, zou het bedrijf enorme schade oplopen.' Maar het ging gelukkig niet waaien en de dijken hielden het net. Daarna lag het terrein vol slib en troep. 'Er komt van alles mee met het water. Van dat fijne slib hebben we nog jaren last gehad.'

Over een tijdje moeten de buizen van Van Oord naar een ander terrein verhuizen, want Rijkswaterstaat wil de Waal op deze plaats meer ruimte geven. Ook in de Biesbosch krijgt het water ruimte, door het ontpolderen van de Noordwaard. Dat is goed, vindt Wim. 'De dreiging van de koude oorlog is voorbij, maar daar is een andere dreiging voor in de plaats gekomen: die van het water.' Als het aan hem ligt, mogen de bestuurders wel wat sneller knopen doorhakken. 'Je kunt niet miljoenen Nederlanders aan zo'n groot gevaar blootstellen. De besluitvormers zijn te traag, ze hebben de overstromingsramp van 1953 niet meegemaakt.'

Cees van Stest (1943), oud-werknemer Waterschap De Ommel
Boxtel, Noord-Brabant

‘Op maandag-wasdag lagen er meters schuim op de Dommel’

12

‘Vergeleken met een polder hebben we hier in Brabant maar weinig water’, vindt Cees van Soest die jarenlang bij Waterschap De Dommel werkte. Hij wijst op een kaart de belangrijkste riviertjes en beken aan: Dommel, Aa, Dieze, Essche Stroom. Toch hadden dorpen zoals Boxtel en Vught in de negentiende eeuw regelmatig natte voeten en die hebben het initiatief genomen om het waterschap op te richten. Maar toen Cees in 1975 als hydroloog bij het waterschap kwam werken, was er van wateroverlast nauwelijks meer sprake. ‘Door de ruilverkaveling waren de kronkelende watertjes kaarsrecht getrokken en verdiept. Als het hard regende, stroomde het water snel weg naar de Maas.’

Cees werd verantwoordelijk voor het moderniseren van het meetsysteem. ‘Het waterschap verzamelt continu gegevens over de waterstanden. Op allerlei plaatsen in het water staan peilschalen die dagelijks worden afgelezen door mensen in de buurt. Ze vullen de metingen op een kaartje in en sturen dat eens per maand naar het waterschap.’ Het waterschap gebruikt de gegevens bijvoorbeeld om stuwen en gemalen goed in te stellen. Cees was blij dat hij het hoogwater in 1993/94 en 1995 meemaakte, want toen was de kennis die hij jarenlang had verzameld hard nodig. Het water in de Maas bereikte in die jaren tot tweemaal toe een recordhoogte en daardoor kon het water van de Dommel niet via de route door Den Bosch wegstromen. ‘Je ziet het van tevoren aankomen en we konden alle boeren op tijd waarschuwen om het vee uit de weilanden langs de rivieren te halen’, vertelt Cees. Een kade langs de Dommel begaf het en het water stroomde de Bossche Broek in. Deze laaggelegen polder was ooit deel van de waterlinie rond Den Bosch. ‘Op de foto’s zie je dat de boerderijen in de Bossche Broek droog zijn gebleven, die plekken hebben ze

vroeger goed uitgekozen. Toch kwam een van die boeren flink in de problemen: zijn koeien stonden wel droog, maar hij kon de melk niet afvoeren.’

De A2 kwam onder water te staan en de foto van een surfer die onder de verkeersborden zeilde, haalde de voorpagina van de krant. Maar toen ook een woonwijk van Den Bosch dreigde te overstromen, werd het menens. Cees moest beoordelen of de kade het zou houden. ‘Ik werd flink onder druk gezet om aan de veilige kant te zitten, maar mijn conclusie was dat de kade bij Den Bosch met de aangebrachte versterking hoog en sterk genoeg was.’ De wijk hoefde niet geëvacueerd te worden. Ook voor de burgemeester van Vught had hij goed bericht: de gevangenis in die gemeente, waar ‘de grootste boeven van Nederland’ zitten, zou het eveneens droog houden. ‘Er is inderdaad niets gebeurd, maar het was een heel spannende tijd.’

Het andere uiterste heeft Cees ook meegemaakt. In 1976 was het zo uitzonderlijk droog dat er een tekort aan drinkwater dreigde. ‘Ik werkte net een jaar bij het waterschap. De regel was dat boeren in het hele waterschap geen water meer uit de beken mochten gebruiken als het water beneden een bepaald peil zakte. Voor boeren is dat heel vervelend, want juist in droge zomermaanden willen ze hun gewas water kunnen geven. In dat droge jaar 1976 heb ik met een collega alle watertjes in het waterschap bekeken en ik ontdekte dat er grote verschillen waren. In sommige beekjes stroomde nog volop water terwijl andere kurkdroog waren. Daarna heb ik per deelgebied een aparte norm voor wateronttrekking opgesteld.’

In de loop van de tijd is het waterschap zich ook met de waterkwaliteit gaan bezighouden. ‘In de jaren zeventig dreven er op maandag-wasdag stevast meters schuim op de Dommel’, herinnert Cees zich. Toen er zuiveringsinstallaties en fosfaatvrije wasmiddelen kwamen, is het water een stuk schoner geworden. ‘Maar vooral in droge tijden is de waterkwaliteit nog steeds een probleem, omdat de verontreinigingen dan minder verdund worden.’

‘Het klimaat wordt extremer’, verwacht Cees. ‘Er komt meer wateroverlast én meer droogte.’ De waterbeheerders moeten daar nu al op inspelen, vindt hij. ‘Vroeger stond het werk van het waterschap helemaal ten dienste van de landbouw. Snel afvoeren van water was toen het belangrijkste. Maar als het erop aan komt, zijn woonwijken en bedrijventerreinen de grootste zorg. Er is al aandacht voor het water, maar de waterbeheerders moeten nog veel harder aan de bel trekken. Omgaan met klimaatverandering is taaië materie!’

13

‘Voor mijn vader was wateroverlast routine’

15

‘Dordrecht is een ideale plaats voor ons bedrijf, hier kunnen zelfs de grootste binnenvaartschepen komen’. Van Rijn junior, directeur van scheepsmotorenbedrijf Dolderman bv, kijkt tevreden vanuit zijn kantoor aan de Binnen Kalkhaven naar de kade. Daar liggen twee kolossale binnenvaartschepen naast elkaar afgemeerd. De installateurs van Dolderman lopen met gereedschappen tussen de werkplaats en de schepen heen en weer, gehuld in groene overalls. ‘Die twee schepen hier zijn als casco uit Roemenië gekomen en wij bouwen ze compleet af. Ons bedrijf is begonnen met scheepsmotoren, maar tegenwoordig doen we alles wat nodig is om een schip varend te houden.’ De werkplaats op de begane grond staat dan ook vol motoren, onderdelen en gereedschappen.

Zijn vader, Van Rijn senior, werd in 1962 directeur. Het bedrijf was net naar Dordrecht verhuisd. ‘De vorige bedrijfsruimte lag in Leidschendam, aan een klein vaarwater. Daar werd het lastig om aan de steeds grotere schepen te werken.’ Maar het grote water bij Dordrecht had ook zo zijn gebruiksaanwijzingen. ‘De Deltawerken waren toen nog niet klaar. Een paar keer per jaar stond het water op de kade en dan liep het ook bij ons naar binnen. De ene keer stond er maar tien centimeter, maar de andere keer wel zeventig. Als er hoogwater kwam, kregen we van tevoren een waarschuwing van de Havendienst. Door de stad reden geluidswagens want iedereen moest zijn auto van de kade halen. Ook werden er schotten geplaatst om de binnenstad droog te houden. In de deur van mijn huis, hier verderop aan de haven, zitten nog sleuven waar een schot in kan.’ Het bedrijf was er zo op ingespeeld, dat er nauwelijks schade was. ‘Zodra we de waarschuwing kregen, gingen we snel het laagste deel van het pand ontruimen, waar het gereedschap stond. De grote, zware machines zijn niet te tillen en die

14 Van Rijn senior (1932) en Van Rijn junior (1961), directeuren scheepsmotorenbedrijf Dolderman bv Dordrecht, Zuid-Holland

stonden daarom in het hoogste deel van de werkplaats opgesteld. Want water, en vooral zout water, is funest voor onze apparaten.' Ondertussen kon het werk op de schepen gewoon doorgaan. 'De mensen waren toen ook meegaander', constateert Van Rijn senior. 'Als de werknemers een dag niet van het schip af konden, zorgden de schipper en zijn vrouw wel voor het eten. En stond het water 's avonds nog steeds hoog, dan roeiden ze met een bootje over de kade naar het droge.' Meestal duurde het hoogwater maar een uur of vijf. Maar met het ontruimen en weer terugzetten van de spullen waren Van Rijn en zijn medewerkers de hele dag zoet. In zijn beleving waren die gebeurtenissen volstrekt niet ernstig. 'De grootste last die ik erdoor gehad heb, is dat ik een keer de bruiloft van een goede klant moest missen, omdat op dat moment de werkplaats leeg moest.' En voor junior was hoogwater zelfs een feest: de school was onbereikbaar als de kade onder water stond!

Sinds de Deltawerken klaar zijn, is wateroverlast op de Binnen Kalkhaven in Dordrecht verleden tijd geworden. Van Rijn junior, die het bedrijf in 1997 overnam, heeft de werkplaats dan ook nooit hoeven ontruimen. 'Een paar jaar geleden was het wel spannend, het water stond toen bijna op de kade. Gelukkig is het daarna weer gezakt, want tegenwoordig hebben we een kelder onder het pand waar voorraden in staan. Als die onder water komt te staan, hebben we flink schade. Toen we de kelder lieten bouwen, heb ik daar niet bij stilgestaan. We hadden al zo lang geen wateroverlast meer gehad!' Maar als het toch aan de orde komt, heeft hij de oplossing inmiddels paraat. 'We kunnen de toegangsdeuren dichtkitten, dan blijft het wel droog.'

De ophef over klimaatveranderingen vinden vader en zoon wat overdreven. 'Ons bedrijf heeft ruimtegebrek, het vinden van een grotere locatie is voor ons een veel groter probleem', vindt Van Rijn junior.

Astrid Penders (1965), medewerkster gehandicaptenzorg
Itteren, Limburg

‘Achteraf romanti- seer je het, maar ik hoop het nooit meer mee te maken’

18

‘Bang voor de Maas?’ Astrid kijkt verbaasd. ‘Welnee! Mijn man en ik zijn geboren en getogen in Itteren, dan weet je dat het af en toe nat wordt.’ De straten in de oude kern van Itteren hebben namen als Op de Meer en Op de Maas. Het is duidelijk: hier leeft men van oudsher met het water.

Vijftien jaar geleden kochten Astrid en haar man een idyllisch boerderijtje aan de rand van het dorp. Vier dagen na de verhuizing, in januari 1993, stroomde het water voor de eerste keer de woonkamer in. Nog geen jaar later, met kerst, kwam het water opnieuw over de vloer. ‘Het water stond bijna een meter hoog, tot aan de vensterbank. Als ik naar buiten keek, zag ik één grote watermassa.’ Ze wilden de meubels naar boven brengen, maar het trappengat bleek te klein. ‘Een deel hebben we naar de schuur gebracht, die staat wat hoger, en de rest is op blokken gezet. Daarna zijn we naar vrienden in het dorp gegaan. Daar hebben we een week met z’n vieren op de slaapkamer gebivakkeerd, de twee honden kregen de badkamer toebedeeld. Ons kerstmaal bestond dat jaar uit patat met frikadellen. Dat smaakte heerlijk, het was onze eerste warme maaltijd in dagen. Later viel de stroom uit en mochten we de burens helpen om het lamsvlees uit de diepvries op te eten. We hebben veel plezier gehad met elkaar.’

Maar het fotoalbum geeft bepaald geen vrolijk beeld: een oude vrouw wordt op een brancard een huis uitgedragen door soldaten die tot hun knieën in het water staan, een man met een verwilderde blik in zijn ogen kijkt of het water niet over het schotje voor zijn deur zal stromen, verwaterd huisraad op straat nadat de Maas zich weer heeft teruggetrokken.

Er zijn twee moeilijke momenten, legt Astrid uit. ‘Als het eerste water over de drempel stroomt en als het weer weg is.’ Want bij terugkomst in de boerderij was de schade aanzienlijk. ‘Het behang en vochtschotten die tegen de muren zaten,

waren eraf gevallen. De mooie oude tegelvloer was losgeraakt en er lag tien centimeter slijk op de vloer.’ Omdat het toch nodig was de schade te herstellen, hebben ze de boerderij meteen maar grondig verbouwd.

Door ervaring wijs geworden, hebben Astrid en haar man het huis helemaal berekend op het water. ‘De muren zijn van baksteen, zonder stuklaag. Die spuit je zo schoon als er water heeft gestaan. We hebben vloerverwarming onder de nieuwe tegelvloer gelegd, zodat de vloer na een overstroming snel kan drogen.’ Voor de keuken hebben ze toch rustiek hout gekozen, maar ook daar is over nagedacht. ‘De kastjes zijn zo gebouwd dat ze er in geval van nood gemakkelijk uit kunnen.’ Ook is de trap verbreed en het hekje om het trappengat kan eruit. ‘De meubels kunnen er nu gemakkelijk door en boven is genoeg plek om ze op te bergen. Van drie kleine ruimtes hebben we één grote slaapkamer gemaakt. Daar staan ook een bankje, een gaskachel en een gasaansluiting voor een kookstel.’ Op zolder hangen de lieslaarzen binnen handbereik.

De voorbereidingen bleken al snel goed van pas te komen. Want in 1995 roerde de Maas zich opnieuw. Dit keer kwam er zestig centimeter in de kamer te staan. ‘Je ziet het van tevoren aankomen, dus we hadden genoeg eten in huis gehaald. En als het nodig was, konden we met een roeibootje naar het dorp.’ Evacueren wilde ze niet: ‘ik wilde bij mijn spullen blijven en we konden voor onszelf zorgen.’ Ze brachten de overstroming op de slaapkamer door. ‘Het ruisende geluid van water dat tegen het huis staat zal ik nooit vergeten.’

Ze hadden die keer veel minder schade, maar de kippen overleefden het niet.

‘Die stonden op een weilandje dat wat hoger ligt. We hadden niet verwacht dat het water zo hoog zou komen.’ Sindsdien staat er ook een bak met zaagsel op zolder klaar.

19

Peter Schols (1953), leraar Duits
Itteren, Limburg

‘De hulpverlening in Nederland is ongelooflijk goed geregeld’

‘Inwoners van buiten, die moeilijk aansluiting in het dorp vonden, kregen tijdens de overstromingen plotseling contact en willen nu nooit meer weg.’ Aan het woord is Peter Schols, hoogwatercoördinator van Itteren. Hij onderhield tijdens de overstromingen van 1993 en 1995 de contacten tussen inwoners en hulpverleners.

‘Rond 1990 heeft de dorpsraad een hoogwatercommissie in het leven geroepen’, vertelt Peter. ‘We zagen toen al aankomen dat het Maaswater wel eens gevaarlijk hoog in het dorp kon komen te staan.’ De hoogwatercommissie zocht vrijwilligers in het dorp en bedrijven die in geval van nood wilden helpen. In 1993 was het zover. De Maas trad buiten haar oevers en het dorpje Itteren overstroomde. Ondanks de voorbereidingen waren de mensen in Itteren verrast. ‘De hoogwatercommissie is bij iedereen langsgegaan. We hielpen mensen de meubels hoog te zetten en als ze wilden, brachten we ze naar familieleden buiten het dorp. Het loonbedrijf uit de buurt regelde razendsnel een motorbootje en een shovel, want het water stroomde al snel dwars door het dorp.’ De zelfgeorganiseerde hulptroepen deden wat ze konden, maar functioneerden niet altijd gestroomlijnd, zo blijkt uit het verhaal van Peter. ‘We hadden geen mobiele telefoons en wisten vaak niet van elkaar waar we waren. Sommige mensen kregen twee keer hulp aangeboden, anderen moesten er tweemaal om vragen.’ Maar de mensen in Itteren zijn gemoedelijk, stelt Peter vast. ‘Mijn buurvrouw was hulpbehoevend. Ik dacht dat er allang iemand bij haar langs was geweest, tot een ziekenverzorger belde om te vragen waar ze was. Toen ik ging kijken lag ze tot mijn schrik nog in haar bed in de woonkamer, midden in het water! Maar ze was helemaal niet in paniek. Ze zei: “Ik wist wel dat je zou komen.”’

Na het hoogwater stond de telefoon van Peter roodgloeiend. 'Er waren zo veel mensen die wilden helpen, ze boden van alles aan: schoonmaakploegen, schade herstellen, onderdak, geld. Na afloop hebben we een club van wijze mannen en vrouwen in het leven geroepen die het geld verdeeld heeft. Zo konden we mensen die wel schade hadden maar geen vergoeding kregen, toch helpen. Het is tekenend voor Itteren, dat niemand ooit moeilijk gedaan heeft over de verdeling van het geld.'

Na 1993 hebben professionele hulpverleningsorganisaties, zoals de brandweer, zich goed voorbereid op een volgende overstroming. Toen Itteren in 1995 opnieuw onder water stond, was de inzet van de hoogwatercommissie dan ook nauwelijks meer nodig. 'Ik stond versteld van de daadkracht en de professionaliteit van de hulpverleners. Alle vergaderingen van het jaar daarvoor, waar ik wel eens sceptisch over was, wierpen toen vruchten af. Het scenario zat perfect in elkaar.' De hulp verliep ook makkelijker omdat de bewoners beter wisten wat ze moesten doen én omdat de hulpverleners het dorp en de bewoners nog kenden. 'Mijn vrouw vroeg of ik niet vaker naar het crisiscentrum moest, net als in 1993. Maar het was goed geregeld, ik kon gewoon thuisblijven.'

Ruim tien jaar na de overstromingen is zijn aandacht nog niet verslapt.

Peter overlegt in zijn functie als hoogwatercoördinator nog steeds met overheden en hulporganisaties. Een moeilijk onderwerp is bijvoorbeeld verplichte evacuatie. 'Kun je iemand dwingen om zijn huis te verlaten? Daar hebben we nog geen antwoord op. Veel mensen blijken het liefst bij hun spullen te blijven. Maar in geval van nood kunnen ze daarmee wel hulpverleners in gevaar brengen.' Na de laatste overstroming heeft Rijkswaterstaat een kade rond het dorp gebouwd. Goed werk, vindt Peter, maar hij ziet ook een gevaar. 'We wonen nu in een soort badkuip. Als het water over de kade stroomt, staat het dorp waarschijnlijk heel snel onder. We vragen ons af wat er dan gebeurt.'

Hendrik Scheffer (1933), voormalig melkveehouder
Oentsjerk, Friesland

‘Overstromingen komen steeds vaker voor, en in steeds meer landen’

24

Januari 1948: ‘De boerderij van alle kanten ingesloten door het water’. Januari 1951: ‘Een niet te stuiten watermassa.’ Januari 1959: ‘Louwsmeer tóch onder water.’ December 1960: ‘Louwsmeer staat weer blank.’

Het fotoalbum van Hendrik Scheffer toont de ene kolkende watermassa na de andere. Hij woonde van 1939 tot 1983 aan de rand van het eeuwenoude poldertje Louwsmeer, even ten zuiden van Leeuwarden. Bijna iedere winter overstromde de polder en dan stond er al snel drie meter water op het land. De boerderij en de stallen lagen hoger en bleven net wel óf net niet droog. Als het water de stallen in dreigde te stromen, moesten de melkkoeien in allerijl over de dijkjes naar drogere oorden gedreven worden. ‘Het ergste wat ons overkwam: er was geen plaats meer voor het vee’, is het wanhopige onderschrift bij een van de foto’s. De familie Scheffer kwam er nog goed vanaf, want hun boerderij was met laarzen aan nog enige tijd over de weg bereikbaar. ‘De boeren die verderop woonden, waren helemaal afgesloten van de bewoonde wereld. Hun knechten lieten de fiets bij ons huis staan en voeren met bootjes naar de boerderijen’, herinnert Hendrik zich. ‘Zelfs de bakker ging per boot met een mand brood langs de boerderijen.’ De boeren probeerden met dijkjes van mest de boerderijen droog te houden en dag en nacht ronkte de dieselmotor om zo veel mogelijk water weg te pompen.

In 1951 was de toestand zo ernstig dat de gedeputeerde en de burgemeester poolshoogte kwamen nemen. De koeien stonden met de poten in het water en dat maakte veel indruk op de hoge heren. ‘Ik geloof dat het ogenblik om te bepalen of het gemaal er wel of niet moet komen, bedenkelijk dicht genaderd is’, zo concludeerde de gedeputeerde volgens de Leeuwarder Courant. In de jaren vijftig kwam er inderdaad een gemaal, dat het water naar het Van Harinxmakanaal pompte.

Maar tegen het advies van Scheffer in verlaagde het waterschap ook de ringdijk om de Louwsmeer. Het gevolg was dat de polder in 1959 en 1960 opnieuw onder water kwam te staan. ‘Het waterschap hielp me goed, want ik kon dag en nacht een klein elektrisch gemaaltje laten draaien om de polder snel droog te krijgen. Normaal mocht dat alleen tijdens bepaalde uren.’ Zo bleef de schade beperkt.

In de zomer kon het er heel anders uitzien. ‘Dan verlangde ik wel eens naar meer water’, vertelt Hendrik. ‘Als de veengrond hier eenmaal uitdroogt, neem hij geen vocht meer op.’ Een ander probleem van een droge zomer was dat de grondwaterstand daalde. ‘Alle boerderijen hier zijn gebouwd op houten palen van een meter of zeven lang. Als het grondwaterpeil zakt, komt er zuurstof bij en gaat het hout rotten. Na de ruilverkaveling en de ontwatering is dat erger geworden, veel boerderijen zijn verzakt.’ Drinkwater voor het vee was nooit een probleem, want in de boezem rond het poldertje stond altijd water. Het bewaren van drinkwater voor de mensen was een grotere zorg. ‘Het regenwater vingen we op en bewaarden we in grote drinkkelders onder de boerderij. Mijn vader leerde me al vroeg dat de dakgoten altijd goed schoon moesten blijven. Om het drinkwater te sparen, wasten we ons in de sloot.’

‘Iedereen heeft zijn erf tegenwoordig met stenen of tegels geplaveid, merkt Hendrik op. ‘Als er veel regen valt, kan het water niet in de grond zakken. Alles moet via de riolering wegstromen. Daardoor staan de wegen nu vaker blank dan vroeger.’ En een Elfstedentocht komt er niet meer, daar is hij van overtuigd, want ook het klimaat verandert. ‘Maar het land houden we wel droog met nieuwe gemalen. Alleen een vloedgolf uit zee houdt je niet tegen, dat zag je wel in Zeeland in 1953.’

25

Kees Helderman (1951), voormalig kweker en fotograaf
in 's Gravenzande, Zuid-Holland

'Ze zeiden: de ramp is nu voorbij, je moet het zelf maar oplossen'

Het appartement in Hoek van Holland geeft uitzicht op de zee, de duinen en het Westland. Daar in de verte moet de Poelpolder liggen, waar de ouders van Kees Helderman in de jaren veertig een kleine kwekerij begonnen. Ook bij Kees zat het kweken in het bloed en hij richtte met enkele partners Handelskwekerij De Oranjerie op. 'Veel terras- en kuuplanten die nu bij de grote tuincentra te koop zijn, hebben wij in De Oranjerie opgekweekt', vertelt Kees trots. Maar na enkele succesvolle jaren kwam er een kink in de kabel en het bedrijf ging failliet. 'Toen heb ik besloten voor mezelf te beginnen in de kwekerij van mijn ouders. Mijn vrouw en ik hebben de eerste jaren keihard gewerkt om geld te verdienen, zodat we konden investeren in de kwekerij. Ik ging in loondienst bij een ander bedrijf en werkte bovendien als fotograaf, terwijl een bedrijfsleider onze kwekerij nieuw leven inblies.

De kwekerij van Kees begon net te lopen toen het op 14 september 1998 begon te regenen zoals het in Nederland zelden geregend heeft. Uitgerekend boven de Poelpolder viel een record hoeveelheid neerslag: 100 millimeter binnen 24 uur. 'Midden in de nacht belde een vriend uit de buurt of ik kon komen helpen. Het stortregende, alle goten liepen over. Bij Vreugdenhil liep het boezemwater over de dijk de polder in. We hebben de schapen van de burens naar een droge plaats gebracht en de dijk met zandzakken versterkt. Dat mijn eigen bedrijf ook risico liep, kwam niet bij me op. Maar toen ik om zes uur thuis kwam, stonden alle kassen onder water.' Kees probeerde de schade beperkt te houden door in het midden van de kas een wal op te werpen. Maar het hielp niet en uiteindelijk stond er overal twintig tot veertig centimeter water. Met man en macht heeft Kees geprobeerd om te redden wat er te redden viel. De veiling stelde vijftigduizend karren beschikbaar om de planten hoog

en droog te zetten. Kees regelde de ruim honderd vrachtauto's die nodig waren om de karren naar zijn bedrijf te vervoeren. Na een noodkreet op de regionale omroep stroomden binnen een uur honderdvijftig vrijwilligers de kassen in, die met vereende krachten zestigduizend planten op karren hebben gezet. Jong en oud stonden in het water, na zes uur was de klus eindelijk geklaard. 'Tot mijn verbazing reed er in de loop van de nacht een auto vol Chinees eten het erf op, eigenlijk bedoeld voor andere hulpverleners. De chauffeur was de weg kwijt en zag dat wij het ook goed konden gebruiken. Daar heeft iedereen heerlijk van gegeten!'

Intussen zette het waterschap noodpompen in. Toen de kassen weer droog waren, moesten alle zestigduizend planten weer van de karren in de grond. 'Ik ben lid van een rampenorganisatie van tuinders. Die heb ik gebeld voor hulp, want de tijd drong: hoe langer de planten op de karren zouden blijven staan, hoe groter de schade. Maar ze zeiden: de ramp is nu voorbij, je moet het zelf oplossen.'

Voor Kees begon de ramp toen pas echt. Alle planten gingen dood, de schade bedroeg twee en een halve ton gulden. Slechts een derde van de schade werd vergoed, na jarenlang touwtrekken met de verzekering en het waterschap. 'Alles wat we in de jaren daarvoor hadden opgebouwd, was in een klap weg. Ik zat opnieuw diep in de schulden.' Ondertussen liepen de kassen nog tweemaal onder water, in 1999 en 2001. 'Die keren was het warmer weer en droogde de grond veel sneller op. Een bus kamerleden kwam kijken, maar omdat de zon scheen en de prachtig blauwe bloemen nog aan de planten zaten, leek er niets aan de hand. De wortels waren echter afgestorven en een paar dagen later was er weinig van de planten over.'

Door toeval is Kees er toch goed uit gekomen. Als een geschenk uit de hemel klopte de gemeente aan zijn deur. Die wilde zijn bedrijf in de Poelpolder uitkopen om er een woonwijk met waterberging te maken. Kees en zijn vrouw moesten even slikken maar hebben toen de knoop doorgemaakt en zijn een nieuw leven begonnen in Hoek van Holland. 'Andere kleine familiebedrijven hebben het nu nog steeds moeilijk, ze hebben vaak geen cent schadevergoeding gekregen.'

Hoe heeft het zo ver kunnen komen? Kees kan er nog steeds boos over worden. 'Een ambtenaar zei dat het mijn eigen schuld was, dat mijn ouders nooit op het laagste plekje in het Westland een kwekerij hadden moeten beginnen. Maar er was nooit wateroverlast geweest toen zij het bedrijf opzetten. Ik denk dat er sprake was van achterstallig onderhoud aan het gemaal en de sloten. In de loop van de tijd is er ook veel te veel verhard oppervlak in de polder gekomen, daardoor kan het water niet meer wegzakken in de grond.'

Na de gebeurtenissen in de jaren negentig heeft het waterschap veel geïnvesteerd. Er zijn grotere pompen gekomen en een deel van het verharde terrein is vervangen door waterberging. Dat zijn goede maatregelen, vindt Kees, al hadden ze er wat hem betreft veel eerder mee moeten beginnen. 'Maar je moet het naast je neerleggen en verder gaan.'

Mevrouw Ulenk (1934), huisvrouw
Zevenaar, Gelderland

‘Het avondrood boven de watervlakte, dat is zo prachtig’

30

In 1993 stroomde het IJsselwater over de dijk, de polder Wilpse Klei kwam onder water te staan. Op radio en televisie werd de gebeurtenis met spanning gevolgd. Mevrouw Uenk, geboren en getogen in de Wilpse Klei, reed er meteen met haar man naartoe. Ze moet lachen als ze eraan terugdenkt. ‘Het zag er zwart van de militairen en hulpverleners, maar er stond nauwelijks water. De trekkers konden nog over het land rijden!’ Ze vond al die ophef wat overdreven. Niet zo gek, want zelf was ze inmiddels veel meer water gewend.

In 1961 trouwde ze met een boerenzoon uit Aerdt en ging met hem op de boerderij van zijn ouders wonen. ‘Ik wist wel dat het land regelmatig onder water stond, daar had mijn schoonfamilie tijdens onze verloving al grote verhalen over verteld.’ Als het water op de Rijn hoog kwam te staan, stroomde het bij de Lobithse overlaat de uiterwaarden in. Het water stroomde evenwijdig aan het Pannerdens Kanaal en voegde zich daar even ten zuiden van Arnhem bij. Op die manier waren overstromingen verderop langs de Waal te voorkomen. ‘Mijn schoonfamilie vond dat wel mooi, het waren avonturiers’.

Eind jaren zestig sloot Rijkswaterstaat de Lobithse overlaat af. Maar tijdens haar eerste huwelijksjaren, zag mevrouw Uenk het land rond de boerderij drie keer in een watervlakte veranderen. ‘We luisterden goed naar de waterstanden op de radio. Als de Rijn bij Lobith boven een bepaald peil kwam, wisten we dat het water binnen een paar uur bij ons was. Als laatste stroomde het de kolk naast de boerderij in. Dat was een prachtig gezicht, net een waterval.’ Het woonhuis en de stallen stonden hoog en droog op een flinke terp, als een eilandje in de rivier. Voor de melkkoeien was het geen probleem als de uiterwaard overstroomde, die stonden ’s winters toch al op stal. Maar de melk moest wel afgevoerd worden.

‘Mijn schoonvader vertelde dat hij ladders op het ijs legde als het hard vroom. Daar zette hij de melkbussen op. Hij spande er een paard voor en liep zo naar de dijk. Maar dat heb ik nooit meegemaakt. Mijn man roeide met de melkbussen naar de dijk. Daar stond de melkwagen al klaar.’ Op de terugweg nam hij meteen wat boodschappen mee: olie voor het aggregaat en brood. De winkeliers in het dorp waren makkelijk, hij mocht bij nacht en ontij aankloppen. Maar veel hadden ze niet veel nodig. ‘Vroeger had je een wintervoorraad in huis. De kelder stond vol weckflessen.’

Mevrouw Uenk herinnert zich dat de tweede overstroming wel tien weken duurde. ‘Mijn zoon was nog maar een paar maanden oud. Toen het water kwam, maakte ik me wel wat zorgen. Stel je voor dat hij ziek zou worden! Maar de huisarts beloofde dat hij meteen in een bootje zou stappen als het nodig was.’ Angstig was het toen haar man in dichte mist met de melkbussen naar de dijk roeide. ‘Het werd steeds later en hij kwam maar niet terug. Ik ben naar buiten gelopen en gaan roepen. Van heel ver weg hoorde ik toen “blijven roepen, blijven roepen!”. Zo vond hij de boerderij terug, hij had uren lang rondjes geroeid.’

Als het water weer wegtrok, bleef er een bruine laag slib achter. ‘Dat was goed voor het land. Bij hoogwater zei mijn schoonvader altijd: “Daar komt de mest.” En al na een paar weken was de grond droog genoeg om er met de trekker op de rijden. ‘Bij ons was het veel sneller droog dan achter de dijk. Daar bleef het land nog heel lang nat door het kwelwater.’

Ondanks de goede herinneringen die mevrouw Uenk aan het waterrijke verleden heeft, hoopt ze dat de overlaat bij Lobith dicht blijft. Haar zoon, die nu op de boerderij woont, zou er niet blij mee zijn als de overlaat weer in gebruik genomen wordt. ‘Hij heeft geen gemengd bedrijf zoals wij vroeger hadden maar een akkerbouwbedrijf. Dat is veel kwetsbaarder.’ Maar zelf zou ze best nog eens een overstroming op de terp mee willen maken. ‘Het was zo’n prachtig gezicht als het avondrood op de watervlakte scheen en de golfjes goud oplichtten. Ik vond het geweldig!’

31

Harm Pick (1947), een loog Natuurmonumenten
De Wieden, Overijssel

‘Voor de natuur in de Wieden heeft klimaatverandering ook voordelen’

Turfgravers groeven in de zeventiende eeuw grachten en dwarsgrachten in het veengebied tussen Steenwijk en Vollenhoven. Langs een van die wateren ontstond het dorp Dwarsgracht, waar later Harm Dick opgroeide. De turfgravers waren toen al lang verdwenen. ‘In het dorp woonden tot vlak na de Tweede Wereldoorlog vooral ‘vaarboeren’, die met bootjes naar de stroken moerasland voeren.’ De vader van Harm viste ’s zomers op paling en snoekbaars en sneed in de winter riet. ‘Hij bracht mij belangstelling voor natuur en geschiedenis bij.’

Harm vertelt hoe het water in de turfgraversplassen heel geleidelijk in land verandert. ‘Na de turfwinning blijft een rechthoekige waterplas over. Al snel groeien er waterplanten, lisdodde en riet in zo’n plas. Tussen de drijvende wortels van de lisdodde blijven plantenresten hangen en na verloop van tijd ontstaat een drijvend wortelpakket waar je op kan lopen. Maar het blijft golven op het water en daarom wordt het trilveen genoemd.’ Trilveen is het meest zeldzame moerastype in Europa. Op een vierkante meter groeien wel zeventig verschillende plantensoorten, waaronder veel orchideeën. Maar ook trilveen is tijdelijk. ‘In de loop van de tijd wordt het trilveen vaster en droger. Dan verandert het in veenmosland of moerasheide, ook heel zeldzame moerastypen. En als boeren het trilveen een beetje bemesten, ontstaat dotterbloemhooiland, dat in het voorjaar een zee van gele en roze bloemen oplevert.’

In het verleden leverde iedere moerasfase wel iets bruikbaar op. De tuinderijen rond Steenwijk gebruikten waterplanten zoals krabbenscheer als meststof. Het riet bracht behoorlijk wat geld op als dakbedekking. En trilveen werd gemaaid voor het hooi. ‘Daar was tot aan het begin van de vorige eeuw een levendige handel in omdat de grote paardenlegers veel behoefte aan hooi hadden’, weet Harm.

‘Het Overijsselse hooi ging vooral naar Engeland.’ Naarmate het moeras droger en steviger werd, konden er ook koeien op lopen. Maar machines waren te zwaar en het boerenbedrijf op de drassige grond bleef lange tijd handwerk.

In de jaren twintig van de vorige eeuw is het gemaal Stroink gebouwd, om het boerenland te verbeteren. Sindsdien is het waterpeil in De Wieden goed te regelen. Een beetje te goed, vindt Harm. ‘s Winters wordt het water snel afgevoerd naar het IJsselmeer. En in een droge zomer wordt juist water uit het IJsselmeer naar De Wieden gestuurd. ‘De peilveranderingen tussen winter en zomer zijn vrijwel verdwenen. Het trilveen beweegt niet meer op en neer met het water en de plantenwortels groeien vast aan de bodem. Dit zeldzame moerastype verandert nu veel sneller in veenmosland.’ Ook met de dotterbloemlanden en het riet gaat het slecht. ‘Deze planten missen de overstromingen in de winter. Nu krijgen ze voornamelijk regenwater en dat is veel zuurder.’

Ronduit slecht noemt hij de inlaat van IJsselmeerwater in droge zomers.

‘Het IJsselmeerwater is veel slechter van kwaliteit dan het water in het moeras. Zodra er water wordt ingelaten, zie je veel waterplanten verdwijnen.’ Bijna alle Nederlandse veengebieden hebben problemen met de waterkwaliteit als er in droge tijden water van buiten wordt aangevoerd. ‘Gebiedsvreemd water’, noemt Harm het. ‘In het westen van het land is dat gebiedsvreemde water niet alleen verontreinigd maar ook nog zout. Dat zal nog erger worden, want door klimaatverandering krijgt het zoute zeewater ook in de ondergrond meer invloed.

Soms is dat goed voor de natuur. Zo kan het Naardermeer misschien weer een brak meer worden, wat het vroeger ook was. Maar als de Nieuwkoopse Plassen verzilten, verliezen we heel bijzondere natuur.’

Voor De Wieden gloort er licht aan de horizon. Met het waterschap is afgesproken de inlaat van IJsselmeerwater zo veel mogelijk te beperken. Harm ziet nog meer mogelijkheden om de aanvoer te verminderen. ‘Ik zou graag willen dat er gebieden komen om water tijdelijk in op te bergen als het veel regent. Dat water kunnen we in een droge zomer gebruiken om uitdroging van het moeras te voorkomen. En het is ook een goede manier om wateroverlast te voorkomen.’ Het liefst ziet Harm dat het moeras in de winter ook weer af en toe overstroomt. Maar dát is voor de boeren onacceptabel.

Leven met te veel en te weinig water

Tien Nederlanders hebben over hun ervaringen met overstromingen, wateroverlast en droogte verteld. Dat is geen compleet overzicht: miljoenen andere Nederlanders zullen miljoenen andere verhalen kunnen vertellen. Maar de tien verhalen geven wel een beeld van de omstandigheden die leven met te veel of te weinig water mogelijk of juist onmogelijk maken.

Leven met te veel water

Wie regelmatig wateroverlast meemaakt, lijkt daar minder problemen mee te hebben dan wie er eenmalig door overvallen wordt. De huisvrouw uit Zevenaar vond het prachtig als haar terpboerderij weer eens als een eiland in het water stond, zij genoot ervan. Voor de melkvee-boer uit Middelie, de directeur van het scheepsmotorenbedrijf uit Dordrecht, de werknemer van Van Oord uit Zuilichem en de inwoners van Iitteren was wateroverlast een onderdeel van het leven. Ze wisten precies wat hen te doen stond als het weer eens zover was: het vee op stal zetten, de werkplaats ontruimen, boot klaarleggen, huisraad naar boven brengen. Het was geen pretje, zo benadrukken ze allemaal,

maar ook weer geen drama. En omdat ze de bedrijvigheid of hun woning erop aangepast hadden, bleef de schade beperkt. Een uitzondering is een boer uit Friesland, die zijn land regelmatig onder water zag stromen, maar er nooit aan leek te wennen.

De schok is het grootst als het water bij verrassing komt. De tuinder uit het Westland had nog nooit water in zijn kwekerij gehad, en zijn ouders evenmin. Terwijl hij met de burens de polderdijk aan het verzwaren was, stroomde achter zijn rug het water de kwekerij binnen. Door de schok, de enorme schade en de moeizame procedures is deze gebeurtenis een ramp in zijn leven geworden.

De hulpverlener uit Iitteren en de waterbeheerder uit Brabant hebben het hoogwater in de jaren negentig ervaren als een spannende, maar ook mooie tijd. Jarenlange oefening en deskundigheid, bleken toen vruchten af te werpen. Ze waren in staat omwonenden te helpen, schade te beperken en adviezen te geven over evacuatie.

Hoe groot de overlast ook is geweest, iedereen ziet de overstromingsramp van 1953 als een gebeurtenis van een andere orde. 'Tegen een vloed als in 1953 is weinig te doen', zegt een van de geïnterviewden. De mensen die langs de Hollandse of Friese kust wonen, vinden het dan ook het allerbelangrijkste dat de zeedijken sterk genoeg zijn.

"Mijn vader heeft in 1953 de overstromingsramp op het dak van zijn boerderij overleefd. Hij had zijn sokken aan, en was ervan overtuigd dat die zijn redding zijn geweest. Dat is een obsessie geworden, de rest van zijn leven durfde hij zijn sokken niet meer uit te doen. Zelfs als we naar het strand gingen, hield mijn vader zijn sokken aan."
Een taxichauffeur uit Dordrecht

Leven met te weinig water

Droogte is een minder wijdverspreid probleem dan wateroverlast, maar ook moeilijker om mee om te gaan. Van de tien geïnterviewden geven alleen de twee boeren en de ecooloog aan dat droogte een probleem kan of kon zijn. In alle drie de gevallen gaat het om veengebieden. De twee boeren hadden beiden een melkveebedrijf in het veenweidegebied, dat heel kwetsbaar is voor uitdroging. De boer uit Friesland leerde al vroeg dat hij zorgvuldig om moest gaan met regenwater, dat in drinkkelders onder de boerderij werd bewaard. De ecooloog van Natuurmonumenten ziet in het natuurgebied De Wieden zeldzame moerastypen verdwijnen sinds het grillige peilverloop door een gemaal wordt bijgestuurd. Veengebieden in het westen van het land verzilten bovendien door de verdroging. In sommige gebieden kan daardoor de oorspronkelijke brakke natuur weer terugkomen, maar in andere gevallen gaat zeldzame zoetwaternatuur verloren.

Handelingsperspectief

Opvallend is de creativiteit en energie waarmee mensen het gevecht aangaan met te veel en te weinig water: de boer uit Middelie die zijn pomp ombouwt tot een sproei-installatie en daar nachtenlang zijn land mee besproeit, de vrouw uit IJtteren die samen met haar man het huis tot in

alle details voorbereidt op een overstroming, de medewerker van Van Oord die een stelling uitvindt waarmee hij de vangrail in een loopbrug verandert.

Wie zelf actie onderneemt om schade en ongemak te beperken en daar succes mee boekt, lijkt de overlast minder zwaar te voelen. Het geeft voldoening en zelfvertrouwen als het lukt de overlast eigenhandig te verminderen. Maar als de inspanningen vergeefs zijn geweest en aanzienlijke schade is opgetreden, overheerst de frustratie.

Toekomstbeeld

Alle tien de geïnterviewden zijn ervan overtuigd dat het klimaat verandert. Het wordt natter én droger, zo weet iedereen. Ook zijn vrijwel alle geïnterviewden op de hoogte van de maatregelen die de overheid wil treffen: waterberging, ruimte voor de rivier, zwakke schakels langs de kust versterken. Maar niet iedereen vindt deze maatregelen even belangrijk of zinvol.

Hoe langer het geleden is dat men persoonlijk overlast heeft ondervonden, des te kleiner is het draagvlak. De twee geïnterviewde boeren hebben bijvoorbeeld sinds de bouw van nieuwe gemalen geen wateroverlast gehad. Als er opnieuw problemen komen, zien zij meer heil in nog grotere gemalen dan in waterberging. De directeur van het Dordtse bedrijf, waar het water na de Deltawerken niet meer over de vloer heeft gestroomd, vindt de aandacht voor klimaatveranderingen wat overdreven. Dat geldt ook voor de huisvrouw in Zevenaar, die na de sluiting van de overlaat bij Lobith eind jaren zestig geen wateroverlast meer heeft gehad.

Maar bij andere mensen langs de grote rivieren en in het Westland, zit de wateroverlast nog vers in het geheugen. Voor hen kan de aanpak van de klimaatverandering niet snel genoeg gaan.